

УДК 811.112.2'373.7

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ З ГАСТРОНОМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ

Лапиніна О.Л.

Київський національний лінгвістичний університет

Розглянуто існуючі підходи до виявлення національно-культурної специфіки фразеологічних одиниць. Визначено методи дослідження фразеологічних одиниць німецької мови з гастрономічним компонентом. Методика дослідження фразеологічних одиниць з гастрономічним компонентом ґрунтується на таких принципах як експансіонізм, експланаторність, функціоналізм, антропоцентризм, діалогічність, етноцентризм. В антропологічній парадигмі мова розглядається у тісному зв'язку зі свідомістю та мисленням людини. Лише комплексне поєднання лінгвокраїнознавчого, контрастивного, характерологічного, етнолінгвістичного, лінгвокультурологічного та когнітивного підходів може дати повну картину національно-культурних особливостей фразеологічної системи німецької мови.

Ключові слова: метод, методика, фразеологічні одиниці, гастрономічний компонент, антропоцентризм, принципи та підходи, національно-культурні особливості.

Постановка проблеми. В антропологічній парадигмі мова розглядається у тісному зв'язку зі свідомістю та мисленням людини. Найважливішим завданням антропоцентричної фразеології є дослідження співвіднесеності лінгвального та екстралінгвального у семантиці фразеологічних одиниць (ФО). Загальна тенденція сучасних лінгвістичних розвідок на виявлення та аналіз мовних явищ, пов'язаних з культурою, специфічним національним світосприйняттям, зумовила інтерес дослідників до вивчення національно-культурної специфіки ФО. Дослідженню національно-культурного компоненту як складової семантики ФО присвячено праці О.А. Зубач, О.П. Левченко, Н.В. Лугової, А.Ю. Мазевої, Є.І. Мазітової, В.А. Маслової, К.І. Мізіна, О.Я. Остаповича, О.П. Пророченко, В.М. Телії, Ю.А. Фірсової, О.С. Чікіної.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Національна специфіка ФО німецької мови етнічно обумовлена вже самою приналежністю до німецького етносу. З розвитком сільського господарства та ринку постійно еволюціонують національна кухня та гастрономія, що знаходить своє відображення в лексиці та фразеології мови. Колективна пам'ять та національна фразеологія вбирають в себе та зберігають соціокультурні поняття та асоціації, які пов'язані з на-

звами продуктів та блюд національної кухні, що формувалися впродовж століть. Назріла потреба комплексного аналізу фразеологічних одиниць німецької мови з гастрономічним компонентом (ФОГК), як одних із яскравих вербальних засобів вираження національно-культурної картини світу. **Метою** нашого дослідження є розгляд існуючих принципів та підходів до виявлення національно-культурної специфіки ФО та визначення методів дослідження ФОГК.

Виклад основного матеріалу. Дослідження, здійснені в межах антропологічної парадигми, ґрунтуються на методологічних принципах експансіонізму, антропоцентризму, експланаторності, функціоналізму, етноцентризму та діалогічності. Принцип *експансіонізму* (від лат. *expansio* – розширення, поширення) передбачає впровадження до лінгвістики теоретичного доробку, понятійного апарату, методик і методів інших наук. Створення лінгвокультурології є одним із виявів експансіонізму в мовознавстві [11, с. 36]. Принцип *експланаторності* (від англ. *to explain* – пояснювати) вимагає пояснення мовних явищ на основі наукової теорії та передбачає поєднання індуктивного й дедуктивного методів аналізу мови. [11, с. 38]. Домінанта *антропоцентризму* (від англ. *antropos* – людина) у фразеології відчутна в характеристиці людини, при виборі різних сфер її діяльності [13, с. 34]. Вто-

ринні найменування вже названих реалій, якими є ФОГК, пропущені крізь призму людських почуттів, емоцій. Принцип *функціоналізму* передбачає дослідження мови як інструменту, знаряддя для реалізації людиною певних намірів як у сфері пізнання дійсності, так і в актах спілкування [11, с. 42], визначення вживання та функціонування ФОГК у німецькій мові. Принцип *етноцентризму*, запроваджений ще у XVIII ст. німецьким ученим І. Гердером, розглядає мову як систему, яка фіксує риси характеру, ментальності та культури певного етносу, його світогляд, систему етичних та естетичних цінностей, норм поведінки, традицій, звичаїв, обрядів, міфів тощо. Принцип *діалогічності* вимагає при дослідженні мови враховувати діалог мови й етносу, мови й індивіда, мови й культури, мови й соціуму, мови й буття [11, с. 44-45].

Дослідниками зроблено цілий ряд дуже успішних спроб осмислити, як у формі мовних знаків фіксуються культурні явища та характеристики. *Лінгвокраїнознавчий* підхід до виявлення національно-культурної специфіки ФОГК базується на існуванні позамовного компоненту у значенні слова, який обумовлений екстралінгвальними чинниками [2; 5; 8]. Лінгвісти керуються постулатом про те, що лінгвокультурне висвітлення мови є вивчення цієї мови у порівнянні з іноземною або рідною. Одиницями вивчення є реалії, тобто факти дійсності, що об'єктивно властиві цій етнокультурній спільноті, а національно-культурна специфіка ФОГК виражається у згадці позамовних реалій, що належать до фонових знань носіїв мови та є характерними для цієї культури. Те чи інше явище розглядається як культурно значуще і пояснюється із залученням відомостей з історії, міфології, фольклору.

В період структуралізму виникає ще один підхід – *контрастивний* або *зіставний*, коли наявність національно-культурних характеристик визначається відносно специфіки відповідних культур, при цьому не усі міжмовні відмінності є показниками національної специфіки, а лише ФО, які мають культурно обумовлені терміни або культурно значущі наслідки [6; 10; 12]. Зіставлення фразеологізмів тут відбувається з метою виявлення не спільного, як при класичному порівняльному методі, а для виявлення відмінностей, які і становлять національно-культурну своєрідність порівнюваних ФО [4, с. 28].

Одним із перспективних методів виявлення національно-культурної специфіки світобачення Д. Гулінов вважає *характерологічний* підхід до опису культури, який передбачає виділення в просторі лінгвокультурної спільноти сфер, що відображають істотні аспекти життя мовного колективу [3, с. 5]. Їжа є невід'ємною складовою людського буття, проте специфічною для кожної національної спільноти. Життєвий устрій нації знаходить відображення в її кухні. Природні, соціальні та економічні умови життя впливають на те, чим харчуються люди. Досліджувана нами сфера «Гастрономії» є однією з найбільш пріоритетних німецьких національно-специфічних сфер.

В лінгвокультурологічній теорії мова трактується як універсальна форма первинної концептуалізації світу [1]; складова частина культури, успадкована людиною від її предків; інструмент, за допомогою якого засвоюють культуру; транс-

формують і передають культурну інформацію та знання про світ. *Лінгвокультурологічний* підхід вивчає співвіднесеність ФОГК та знаків культури, актуалізує значення системи еталонів, стереотипів, символів для опису культурно-національної специфіки фразеологічної системи [4; 14]. У сучасній лінгвістиці лінгвокультурологічну парадигму, на думку більшості дослідників, не можна відділити від когнітивно-дискурсивної парадигми дослідження. В межах *когнітивного* підходу національно-культурна специфіка ФОГК є особливостями функціонування мовного мислення, особливостями образної картини світу німецького етносу.

Розглядаючи фразеологізм як мікротекст, необхідно пам'ятати, що у центрі уваги повинні перебувати не розрізнені й висмикнуті з контексту ФО, а фразеологізм як представник макротексту, під яким розуміють вербальне етнокультурне утворення, у процесі згортання якого і виникає ФО [7]. Адже витоки ФО можуть знаходитися далеко в часі і вимагати залучення різного роду інформації, щоб вгледіти взаємодію мовних та позамовних явищ минулого. Без етимологічних розвідок важко говорити про національну специфіку фразеологізмів, тому вважаємо необхідним залучення *етнолінгвістичного* підходу до виявлення національно-культурних особливостей ФОГК.

Об'єкт нашої розвідки, її мета та завдання зумовили комплексний підхід до вибору методів дослідження національно-культурної специфіки ФОГК німецької мови. *Описовий* метод та його прийоми застосовуються у нашій розвідці для процедури збору фактичного матеріалу, укладання картотеки мовного матеріалу, для опису властивостей й ознак досліджуваних ФОГК, їх систематизації та класифікації. Серед великої кількості лексем на позначення гастрономічної сфери в утворенні досліджуваних мовних одиниць (1331 ФОГК) задіяні лише 113 компонентів-гастрономів. Це можна пояснити тим, що німецькомовна гастрономія в етнокультурному аспекті відрізняється від сучасних потреб світового соціуму стосовно способів приготування та споживання їжі. Ряд феноменів харчування німецької гастрономічної системи має національну специфіку, що проявляється в гастрономічних пристрастях німців. В центрі німецькомовної гастрономії знаходяться типово німецькі продукти (*Bier, Brot, Wurst, Würstchen*), які відображають етнічну, лінгвосеміотичну та комунікативну специфіку.

За допомогою *методу фразеологічної ідентифікації* та *аналізу словникових дефініцій* були визначені показники стійкості ФОГК, при цьому ми зверталися і до тлумачних, лінгвокраїнознавчих та синонімічних словників. Наприклад, у ФОГК *das ist Pudding* – «das gefällt mir sehr» [16, с. 1207] та *eine Pflaume sein* – «ein nichts-nutziger Mensch sein» [16, с. 1174] ні *Pudding*, ні *Pflaume* не фігурують у дефініції, що свідчить про повне переосмислення звороту. А ось у ФОГК *einen gepfefferten Brief schreiben* – «einen scharfen Brief schreiben» [16, с. 1159] та у *ein Gesicht wie ein Pfannkuchen* – «plattes, rundes, ausdrucksloses Gesicht» [16, с. 1156] відбувається часткове переосмислення, коли словникове значення компонента входить до складу дефініції.

Для дослідження семантичної організації та становлення цілісного значення ФОГК і визна-

чення ролі гастрономічного компонента у створенні цього значення був залучений **структурний метод**, а саме методики компонентного аналізу та безпосередніх складників. Під час розгляду семантики ФОГК було встановлено, що гастрономічний компонент є одним із стрижневих компонентів у фразеологічному значенні досліджуваних одиниць.

Залучення елементів **лінгвокультурологічного та концептуального аналізу** сприяло розкриттю культурної маркованості компонентів-гастрономів. **Опозиційний аналіз** допоміг визначити синонімічні та антонімічні опозиції: *sein gutes Brot haben, in Lohn und Brot stehen* («sein gutes Auskommen haben, eine Arbeit verrichten, die etwas einbringt») - *das bringt kein Brot ins Haus, dabei ist kein trocken Brot zu verdienen* («kein sicheres Auskommen haben») [16, с. 263].

За допомогою методики **компонентного аналізу** були виділені диференційні та індивідуальні семантичні ознаки, які слугували основою перенесення найменувань ФОГК. Для прикладу: компонент-гастроном *Wein* (вино) має одну семему: «алкогольний напій, вироблений з винограду, міцність якого набувається внаслідок спиртового бродіння свіжовіджатого виноградного соку». У названій семемі можна виділити архісему – «напій» і диференційні семи – «виноградний сік», «результат бродіння» та «алкогольний». У ФОГК *j-m reinen Wein einschenken* – «ihm unumwunden, unverblümt die volle Wahrheit sagen» [16, с. 1709], *Wasser predigen und Wein trinken* – «von anderen Enthaltbarkeit fordern und sie selbst nicht üben» [16, с. 1701] лексема *Wein* не представлена ні архісемою, ні диференційними семемами. У першій ФОГК відчутна сема «чесності», у другій «брехні».

Метод кореляції мовних та позамовних явищ, етимологічний аналіз та лінгвокраїнознавчий коментар фразеологічного значення були використані у розвідці для виявлення взаємозв'язку та взаємообумовленості соціальної сфери життя носіїв мови та її відображення у семантичній структурі досліджуваних ФОГК, для демонстрації реального формування значення ФОГК в діахронічному аспекті, для уточнення їхньої семантичної структури, джерел походження та ролі мовних та позамовних чинників у форму-

ванні цілісного значення ФОГК [9, с. 161]. Наприклад, ФОГК *eine weiche Birne haben* (дослівно: «мати м'яку грушу») означає «бути несповна розуму» [15], при цьому фразеологічне значення ґрунтується на прирівнюванні м'якої груші до гнилої та одночасно відбувається обігравання лексеми «груша» на позначення «голови людини». У ФОГК *das ist nicht mein Bier* «це не моя справа» [15] (дослівно: «це не моє пиво») лексема *Bier* є народно етимологічним перетворенням діалектної форми *Birne*, оскільки на кельнському діалекті ця ФОГК має таке звучання: *dat synd ding Beäre net* [15]. ФОГК *er braut Bier ohne Malz* (дослівно: «він варить пиво без солоду») образно вживалася ще у XIII ст. німецьким мінезингером Конрадом Марнером і характеризувала пивовара, який пропонував своїм клієнтам рідкий продукт, розбавлене водою пиво. Пізніше ця ФОГК використовується для характеристики усіх шарлатанів, що намагаються з нічого, шляхом обману, зробити щось.

Ономасіологічний аналіз ФОГК та ідеографічний опис дозволили класифікувати фактичний матеріал за тематико-ідеографічним принципом. За допомогою **польового підходу** було відтворено національно-мовну картину світу в окремих фрагментах, заданих тематичною класифікацією фразеосемантичних полів. **Контекстологічний метод** слугував для визначення характеру зв'язку переосмислених ФОГК з іншими мовними одиницями в межах мікро- чи макротексту. Для відображення результатів дослідження залучалися **процедури кількісних підрахунків**.

Висновки. Отже, методика нашого дослідження, виконаного у межах комплексного підходу, дозволяє дослідити семантичну організацію та структуру ФОГК німецької мови для виявлення національно-культурної специфіки досліджуваних ФОГК, визначити роль гастрономічного компонента у створенні їх цілісного фразеологічного значення, побудувати фразеосемантичні поля та групи та з'ясувати функціонально-комунікативні властивості ФОГК з урахуванням специфіки прояву національно-культурної семантики. Використання комплексної методики дозволило вивчити ФОГК в узусі у синхронічному та окремих аспектах діахронічного аналізу та дійти певних висновків.

Список літератури:

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка: учебное пособие / Н. Ф. Алефиренко. – М.: Наука, 2010. – 224 с.
2. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М.: Русский язык, 1983. – 269 с.
3. Гулинов Д. Ю. Национальная специфика французской лингвокультурной сферы «Гастрономия»: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.05 «Романские языки» / Д. Ю. Гулинов. – Волгоград, 2007. – 25 с.
4. Кириллова Н. Н. Предмет и методы исследования идиотнической фразеологии / Н. Н. Кириллова. – Л., 1988. – 54 с.
5. Комлев Н. Г. Компоненты содержательной структуры слова / Н. Г. Комлев. – изд. 3-е, стереотипное. – М.: КомКнига, 2006. – 192 с.
6. Кунин А. В. Фразеология современного английского языка / А. В. Кунин. – М.: Изд-во: Международные отношения, 1972 г. – 289 с.
7. Левченко О. М. Етнолінгвістика та лінгвокультурологія: специфіка об'єкта й завдань / О. М. Левченко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – № 787. – Серія: Філологія. – Вип. 52. – Харків: Вид-цтво ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – С. 12-16.
8. Мальцева Д. Г. Страноведение через фразеологизмы: пособие по немецкому языку / Д. Г. Мальцева. – М.: Высшая школа, 1991. – 175 с.
9. Мойсеенко Л. А. Теоретико-методологічні засади досліджень фразеологічних одиниць / Л. А. Мойсеенко // Наукові записки. Серія Філологічна. – Випуск 34. – С. 161-165.

10. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии / А. Д. Райхштейн. – М.: Высшая школа, 1980. – 143 с.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля. – К., 2008. – 712 с.
12. Солодухо Э. М. Сопоставительный анализ заимствованной фразеологии: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка (филол. науки)» / Э. М. Солодухо. – Казань, 1974. – 24 с.
13. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови: посіб. для студ. філол. фак. вищ. навч. закл. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 400 с.
14. Чикина Е. Е. Выявление национально-культурной специфики фразеологизмов: современные подходы [Электронный ресурс] / Е. Е. Чикина // междунар. научно-практ. журн. «INTER-CULTUR@L-NET». – 2004. – № 3. – Режим доступа: http://www.vfnglu.wladimir.ru/Rus/NetMag/v3/v3_ar09.htm
15. Duden (in 12 Bänden) Band 11. Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Idiomatisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Dudenverlag. – Mannheim, Leipzig, Zürich, 1992. – S. 864.
16. Röhrich I. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten / I. Röhrich. – in 5 Bänden. – Herder. Freiburg. Basel. Wien, 1995. – S. 1910.

Лапинина О.Л.

Киевский национальный лингвистический университет

МЕТОДИКА ИЗУЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ СПЕЦИФИКИ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА С ГАСТРОНОМИЧЕСКИМ КОМПОНЕНТОМ

Аннотация

Рассмотрены существующие подходы к выявлению национально-культурной специфики фразеологических единиц. Определены методы исследования фразеологических единиц немецкого языка с гастрономическим компонентом. Методика исследования фразеологических единиц с гастрономическим компонентом основывается на таких принципах как экспансионизм, экспланаторность, функционализм, антропоцентризм, диалогичность, этноцентризм. В антропологической парадигме язык рассматривается в тесной связи с сознанием и мышлением человека. Только комплексное сочетание лингвострановедческого, контрастивного, характерологического, этнолингвистического, лингвокультурологического и когнитивного подходов может дать полную картину национально-культурных особенностей фразеологической системы немецкого языка.

Ключевые слова: метод, методика, фразеологические единицы, гастрономический компонент, антропоцентризм, принципы и подходы, национально-культурные особенности.

Lapynina O.L.

Kyiv National Linguistic University

THE METHODOLOGY OF RESEARCHING OF THE NATIONAL-CULTURAL SPECIFICITY OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH A GASTRONOMIC COMPONENT IN THE GERMAN LANGUAGE

Summary

The article deals with the existent approaches to revealing of the national-cultural specificity of phraseological units. The methods of researching of phraseological units of German language with a gastronomic component are determined. The methodology of researching is based on the principles of expansionism, explanatoriness, functionalism, anthropocentrism, dialogueness, and ethnocentrism. The anthropocentric paradigm describes the language in close relation to the human cognition and the human thought. Only the complex combination of culture-oriented linguistic, contrastive, characterological, ethnolinguistic, linguoculturological and cognitive approaches can give the full picture of national-cultural peculiarities of the phraseological system of German language

Keywords: method, methodology, phraseological units, gastronomic component, anthropocentrism, principles and approaches, national-cultural peculiarities.